

**İBN RÜŞD'ÜN KELAM ELEŞTİRİSİ, AHMET ERKOL,
DİVAN KİTAP, İSTANBUL 2018, S. 352.**

Esra DÜZENLİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Sakarya/Türkiye
Master's Student, Sakarya University, Faculty of Theology,
Sakarya/Turkey
esra.duzenli@ogr.sakarya.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-1865-2897

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Kitap Tanıtımı / Book Review

Geliş Tarihi / Date Received: 13 Kasım / 13 November 2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 24 Kasım / 24 November 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Esra Düzenli "İbn Rüşd'ün Kelam Eleştirisi, Ahmet Erkol,
Divan Kitap, İstanbul 2018.", *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*
Dergisi, 14 (Kış) 2021: 157-160.

Kelâm ilmi ortaya çıktığı zamandan itibaren çeşitli nedenlerle eleştirilerin odağı olmuştur. Gerek içerdiği tartışma konuları gerekse kullanılan metotlar diğer ilim çevrelerinden tenkitler almıştır. Kelâm ekollerinin kendi aralarında birbirlerine yaptıkları eleştirilerin yanı sıra hadisçiler, mutasavvıflar ve filozofların bu ilme dışardan yaptıkları eleştiriler ciddi düzeyde olmuştur. Kelâma karşı yapılan içerik ve yöntem tenkitlerinin yanı sıra Hz. Peygamber devrinde böyle bir ilim dalının olmaması nedeniyle kelâmın bidat olduğu yönündeki eleştiriler bazı kelamcıları bu ilmi savunmaya mecbur bırakmıştır. Henüz 4.yy'da Ebü'l-Hasan el-Eş'ârî (ö. 324/935-36) tarafından telif edilen *Risâle fi İstihşâni'l-ḥavz fi 'ilmi'l-kelâm* adıyla meşhur olmuş “*el-Ḥas 'ale'l-baḥs*” eseri kelâm ilmini ve onun kullandığı istidlalleri eleştirenlere cevap olarak yazılmıştır.

Kelâm ilmine eleştiri getiren kişilerden özellikle filozoflarla girilen tartışmalar dönemde iz bırakacak derecede etkili olmuştur. Genellikle Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) üç meselede¹ filozofları tekfir ettiği “*Tehâfütül Felâsife*” eseriyle başladığı kabul edilen bu süreç aslında Fârâbî (ö. 339/950) ve İbn Sînâ (ö. 428/1037) gibi İslam filozoflarının kelâmın bazı yöntem ve delillerini eleştirmesiyle aslında çok önceden başlamıştır. Özellikle hudûs delilini eleştiren İslam filozoflarının hudûs yerine imkân delilini kabul ettikleri bilinmektedir. Felsefeye karşı gelişen olumsuz tavırdan bir anlamda sorumlu tutulan Gazzâlî bundan sonra filozofların eleştirisinden kurtulamamıştır. Bunların arasında en öne çıkanı Gazzâlî'ye karşı olarak “*Tehâfütü't-Tehâfütü'l-Felâsife*” adlı kitabını telif eden İbn Rüşd'dür (ö. 595/1198). O, felsefeyi savunurken eleştirilerinin odağına Gazzâlî'yi koymuş, kelâmın bazı konularına ve kullandığı birtakım yöntemlere de şiddetle karşı çıkmıştır.

Kelâm ilmine yönelik içerden ve dışardan yapılan eleştiriler üzerine çalışma yapan ve onları belli kriterlere göre derleyen isimler mevcuttur. Bunlardan Ahmet Erkol'un üç çalışması zikredilmeye değer eserlerdir. Selef âlimleri ile Gazzâlî'yi esas alarak kelâma yapılan eleştirileri bir araya getirdiği eseri “*Kelâm İlmine Yönelik Eleştiriler*”, sûfi düşüncedeki kelâma dair eleştirileri ele alan kitabı “*Kelâmi Akıldan Tasavvufî Keşfe*” ve bu çalışmada değerlendirmesini yapacağımız “*İbn Rüşd'ün Kelam Eleştirisi*” isimli kitabı yazarın kelim eleştirilerine dair ortaya koymuş olduğu teliflerdir.

Kitap giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. “Endülüs'te Siyasal ve Sosyal Ortam” başlığıyla giriş bölümünde yazar İbn Rüşd'e ve onun düşüncesine zemin hazırlayan isimleri ve düşünce sistemlerini aktarmaktadır. Buna göre Endülüs'te Hanefi ve Şafii olan Abbasilere muhalefet olsun diye Maliki mezhebi benimsenmiş, İmam Malik'in kelâm ilmine olan karşıtlığının da etkisiyle kelâm ilmine karşı olumsuz bir tavır takınılmıştır. İbn Rüşd

¹ Birinci mesele: Allah'ın küllîleri bilip, cüz'ileri bilmediği; İkinci mesele: Alemin ezeli olarak kabul etmeleri; Üçüncü mesele: Cismanî haşri kabul etmemeleridir.

önemli bir İslam filozofu olarak dikkat çekmiş hem Doğu'da hem de Batı'da önemli bir ilim adamı olmuştur. O Gazzâlî'nin filozofları tekfir etmesinin ardından onun eserine karşı bir eser yazmış böylece bir Tehafüt geleneğinin de doğmasına neden olmuştur. İbn Rüşd'ün Gazzâlî şahsında kelamcılara olan nefretinin etkisiyle Endülüs'te kelam ilmi adeta yasaklanmış, Gazzâlî'nin eserlerini bulundurmamak ölüm sebebi sayılmıştır. Endülüs'te İbn Rüşd'den önce kelam ve felsefeyi birleştirmeye çalışan isimler olmuştur. İbn Meserre (ö. 319/931) bunlardan biridir. Kelam ilmini özellikle Eş'arîler'i eleştiren filozof olarak bilinen ve zahiri mezhebinin kurucusu İbn Hazm (ö. 456/1064) da önemli bir isimdir. Yine mehdilik ve velilik iddiasında bulunmuş, mücessimeye karşı mücadele etmiş ve Muvahhid hareketinin kurucusu olan İbn Tumert (ö. 524/1130) de bu noktada önemli kişilerdendir. Aristoteles'i savunarak İbn Rüşd'e zemin hazırlayan İbn Bacce (ö. 533/1138) ve yazdığı *Hayy b. Yakzan* isimli romanıyla salt aklın gücüyle hakikatin bulunabileceği öğretisini dile getiren İbn Tufeyl (ö. 581/1185) de felsefi hareketi başlatan isimlerden kabul edilmiştir. Bu kişilerin ortak noktası din ile felsefenin çatışmadığını aksine bu ikisinin uyumlu olduğunu göstermeye çalışmalarıdır. Giriş bölümünde son olarak felsefe hareketlerinin nasıl başladığını ele alan yazar, burada ilk olarak felsefenin tıp ilmi kadar hoş karşılanmadığını bu nedenle tasavvufla birlikte ele alındığını yine de zamanla Endülüs emirlerinin sayesinde ilim ve düşünce hayatının canlandığını ve felsefi düşüncenin geliştiğini belirtmektedir.

Yazar kitabın birinci bölümünde felsefenin kelâm ilminin kullandığı yöntemlere getirdiği eleştirileri konu alır. Kelâmın ve felsefenin yöntemleri farklıdır. İbn Rüşd kelâmın yöntemi olan cedelin zan ve ihtimal taşıdığı ve felsefenin yöntemi olan burhan gibi yakîni ve kesin bilgi vermediği gerekçesiyle cedeli kullanan kelâmın şüpheleri ortadan kaldıramayacağını savunmuştur. Yine kelâmî bir yöntem olan kıyâsu'l-gâib ale's-şâhid delilini de iki ayrı dünyanın birbiriyle kıyaslanmasının yanlış olduğu iddiasıyla zayıf görmektedir. Diğer bir yöntem olan tevili de tüm selbî olay ve durumların nedeni olarak gören İbn Rüşd, Gazzâlî'nin tevili halka indirerek onların sapıtmasına neden olduğunu söyler. Hatta tevil ehlini küfürle itham eder. Yazara göre bu durum onun kelamcılara olan nefretinin ne denli olduğunu göstermektedir.

Kitabın ikinci bölümünde ise yazar, felsefenin kelâmın içeriğine getirdiği değerlendirmeleri İbn Rüşd üzerinden verir. Varlık anlayışı, isbât-ı vacib, sıfatlar, nübüvvet, kaza ve kader, hüsün ve kubuh ile ahiret gibi kelâmın belli başlı konuları hakkında İbn Rüşd'ün görüşlerini onun en çok eleştirdiği fırka olan Eş'arîlerle karşılaştırmalı olarak aktarmaktadır. Onun yetersiz ve burhana dayalı olmadığı gerekçesiyle hudûs delilini kabul etmeyip inâyet ve ihtirâe delillerini kabul ettiğini aktaran yazar, ehadiyyet konusunda da felsefe ve kelâmın yöntemlerinin farklı olduğunu ve İbn Rüşd'ün kelâmın bu konudaki delilini mantıklı görmediğini belirtir. İbn Rüşd bir

filozof olmasına rağmen sıfatlar ve rü'yetullah konusunda selefi bir tutum içine girmiş, bu konularda açıklama yapmaya hiç girişmemenin daha doğru olduğunu düşünmüştür. Bu konularda açıklama yaparken teşbihten kaçınmadıkları için kelâmcıların din tarafından da yerildiğini söyleyen İbn Rüşd'e göre kelâmcılar âlim de değillerdir. Nübüvvet, kaza ve kader ile zulüm ve adalet konularında Eşearî düşüncesinin ve delillerinin yanlış olduğunu savunan İbn Rüşd, mucizeyi nübüvvetin delili olarak gören kelâmcıların aksine onu yakîni ve burhânî delil olarak görmez. O nübüvveti en sağlam delilin Kur'an-ı Kerim olabileceğini söyler. Kelâmcıları hissi mucizeleri delil olarak getirdikleri için eleştirir çünkü hissi mucizeler halk için etkilidir ama ilim ehli için değildir. Son olarak İbn Rüşd kaza ve kader konusunda Mu'tezile ve Cebriyye'nin görüşlerinin yanı sıra Eşearîlerin kesb görüşüne de katılmaz. Kendi sebeplilik ilkesini açıklayan İbn Rüşd, Eşearîlerin sebepleri inkâr ettiğini bunun da tehlikeli sonuçları olduğunu söyler. Ancak yazar İbn Rüşd'ün kelâmcıları bilimsellikten uzak olarak yerdüğünü bunu da özellikle Gazzâlî üzerinden yaptığını söylemeden geçemez. Sonuç bölümünde ise yazar kitapta geçen konularla ilgili genel bir özet verir.

Yazar, İbn Rüşd'ün kelâm ilmine olan eleştirilerini esas aldığı bu kitabında iki alan hakkında da doyurucu bilgiler vermektedir. İlgili konularda İbn Rüşd'den önce gelmiş filozofların da görüşlerine yer veren yazar, yine ilgili yerlerde diğer fırkaların da görüşlerini aktarmıştır. Böylece bu önemli filozofun nasıl bir ortamda şekillendiği ve görüşlerini hangi düzleme dayandırdığı, neyi neden eleştirdiği rahatlıkla anlaşılır olmaktadır. İçeriğinin sistemli ve her konusunun doygun bilgilerle dolu oluşu kitabın kalitesini daha ilk sayfalardan hissettirmektedir. Bazı yerlerde bulunan cümle düşüklükleri çok olmadığından fazla göze batmamaktadır. Akademik üslupla yazılan kitap İbn Rüşd üzerinden felsefenin kelama getirdiği yöntem ve içerik eleştirisini açık ve anlaşılır şekilde aktarmaktadır. Kitap iki alanın ilgililerini birbirlerini hangi alanlarda nakzettiklerine dair bilgilendirmektedir. İbn Rüşd'ün kendi eserlerini kaynak olarak kullanan bu kitabın alanında önemli bilgiler ihtiva ettiğini ve bu konuda kullanılacak önemli kaynaklardan biri olduğunu söyleyebiliriz.